

อธิปัตย์ วงษ์ยิ้ม. 2558. “ระบบจักรวาลทัศน์ดั้งเดิมกับการประกอบสร้างพื้นที่เชิง
นิเวศแบบคู่ตรงข้ามในวรรณกรรมอีสานแนวมหัศจรรย์ตามความหมายของ เมืองฟ้า -
เมืองลุ่ม” ใน วารสารวิถีสังคมมนุษย์. ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน. หน้า
103-123.

ระบบจักรวาลทัศน์ดั้งเดิมกับการประกอบสร้างพื้นที่เชิงนิเวศ
แบบคู่ตรงข้ามในวรรณกรรมอีสานแนวมหัศจรรย์
ตามความหมายของ เมืองฟ้า - เมืองลุ่ม

Traditional Static Universe Landscape with the
Eco-space Construction in the Northeastern Thai
Literary within the meaning of Muangfa-Muanglum

อธิปต์ วงษ์ยิ้ม*

Atiput Wongyim

* นิสิตปริญญาโท คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “พื้นที่เชิงนิเวศในวรรณกรรมอีสาน : การประกอบสร้างและการสื่อความหมาย”(Eco-space in the Northeastern Thai Literary : The Construction and Signification) มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการประกอบสร้างพื้นที่เชิงนิเวศในวรรณกรรมอีสานแนวมหัศจรรย์ว่ามีกระบวนการประกอบสร้างขึ้นมาอย่างไร

ผลการศึกษาพบว่า แนวความคิดจักรวาลทัศน์แบบดั้งเดิมในวรรณกรรมอีสานแนวมหัศจรรย์ปรากฏในสองเรื่อง คือ พญาคนคาก และ ผาแดง-นางไอ่ในวรรณกรรม เรื่อง “พญาคนคาก” นั้นจะมีการอธิบายเกี่ยวกับ เมืองฟ้า-เมืองลุ่ม แบบคู่ตรงข้ามเชิงระดับชั้นสูง-ต่ำโดยกำหนดให้เมืองฟ้าอยู่เหนือเมืองลุ่มและมีลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เชิงนิเวศที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน พื้นที่เชิงนิเวศในเมืองฟ้าหรือเมืองแถนนั้นจะถูกประกอบสร้างด้วยองค์ประกอบของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากระบบจินตนาการแตกต่างจากพื้นที่อย่างเมืองลุ่มที่ถูกประกอบสร้างด้วยองค์ประกอบธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริงบนโลก ส่วนในวรรณกรรม เรื่อง ผาแดง-นางไอ่ จะอธิบายเป็นต้นเค้าของเรื่องว่าในพื้นที่เชิงนิเวศของเมืองลุ่มเกิดหนองแสนขึ้นมาได้อย่างไรโดยถูกเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับเมืองฟ้าเอาไว้ตามความเชื่อในระบบจักรวาลทัศน์แบบดั้งเดิม ทำให้เห็นว่าระบบจักรวาลทัศน์แบบดั้งเดิมนั้นไม่มีระดับชั้นที่ซับซ้อนเหมือนจักรวาลทัศน์แบบพุทธ

คำสำคัญ: พื้นที่เชิงนิเวศ, วรรณกรรมอีสาน, การประกอบสร้าง, คู่ตรงข้าม, ระบบจักรวาลทัศน์ดั้งเดิม

Abstract

This article is a part of Eco-space in the Northeastern Thai Literary : the construction and Signification Research. The purpose was to study how to Eco-space construction in the Northeastern Thai Fantastic Literary that “How to make the Construction Process?”

The result was as follow : the concept of Traditional Static Universe Landscape in the Northeastern Thai Fantastic Literary in two story were

“Phayakankak” and “Phadang-Nang-aie”. Phayakankak explained about Muangfa– Muanglum that a pair of opposites high-low level ; the provision is Muangfa is over Muanglum and the physical of eco-space is different. Muangfa or Muangthan’s eco-space was construct by configuration of nature and environment from imaging which different from Muanglum that construct by real nature and environment from. Phadang-Nang-aie literature explained about Muanglum area was begetting Nong-sang and correlation with Muangfa. That showed the Traditional Static Universe Landscape is not complicate as a Buddhist Universe Landscape.

Keywords: Eco-space, the Northeastern Thai Literary, Construction, A pair of opposites, Traditional Static Universe Landscape

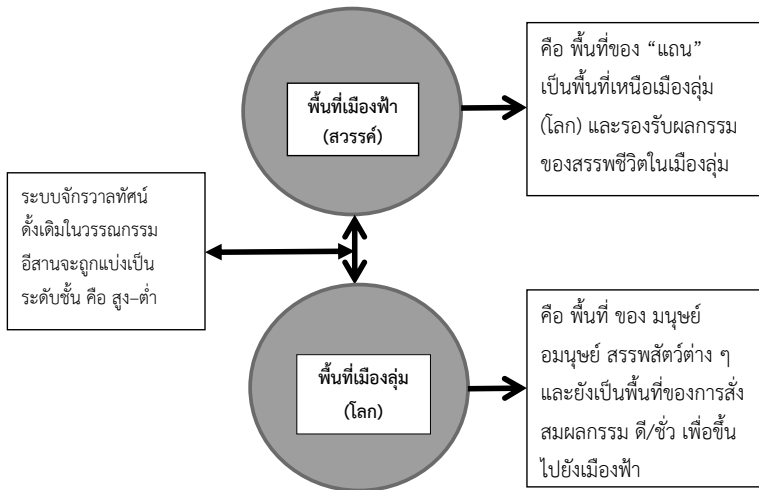
บทนำ (Introduction)

พื้นที่เชิงนิเวศย่อมต้องมียอดประกอบต่าง ๆ ที่มีความหมายเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความเป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต โดยองค์ประกอบดังกล่าวจะถูกประกอบสร้าง จัดวาง และบรรจุความหมายให้เกิดเป็นพื้นที่เชิงนิเวศในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับแนวความคิดทางด้านความเชื่อแบบดั้งเดิม พุทธศาสนา ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ และสภาพตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ ตลอดจนความสัมพันธ์ในด้านเนื้อหาและตัวละคร การถอดรหัสผ่านกระบวนการประกอบสร้างพื้นที่เชิงนิเวศจึงเป็นการค้นหาความหมายของพื้นที่เชิงนิเวศในแต่ละแบบ

แนวคิดการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมเริ่มจากข้อเสนอที่ว่าโลกที่แวดล้อมตัวบุคคลนั้นมีอยู่ 2 โลก โดยโลกแรกเป็น “โลกกายภาพ” (Physical World) อันได้แก่วัตถุสิ่งของบุคคลบรรยากาศด้านกายภาพทั้งหลายที่แวดล้อมบุคคลโลกนี้เกิดขึ้นตามธรรมชาติส่วนอีกโลกหนึ่งมีชื่อเรียกหลายอย่างคือ “โลกทางสังคม” (Social World) “สิ่งแวดล้อมเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic Environment) หรือ “ความเป็นจริงทางสังคม” (Social Reality) โลกนี้เกิดจากการทำงานของสถาบันต่างๆ ในสังคม เช่น ครอบครัว โรงเรียน ศาสนาที่ทำงานรัฐและสื่อมวลชน (กาญจนา แก้วเทพ. 2549) ฉะนั้นแล้วเมื่อพิจารณาพื้นที่

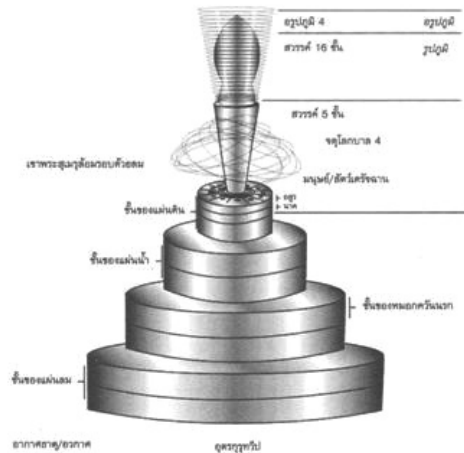
เชิงนิเวศในวรรณกรรมอีสานประเภทนิทานแนวมหัตตจรยัตในการประกอบสร้างแบบแรก คือ โลกกายภาพ จะเห็นว่าองค์ประกอบของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตที่ถูกประกอบสร้างไว้ในพื้นที่เชิงนิเวศก็เป็นเสมือน วัตถุ สิ่งของ และสภาพดินฟ้าอากาศที่เกิดขึ้นในพื้นที่เชิงนิเวศก็คือ บรรยากาศและสภาพแวดล้อมทางกายภาพนั่นเอง โดยพื้นที่เชิงนิเวศยังมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิม คติทางศาสนา และอำนาจ ซึ่งถือว่ามีลักษณะเป็นการประกอบสร้าง ความเป็นจริงทางสังคม เพราะพื้นที่เชิงนิเวศเกิดจากองค์ความรู้ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สังคมประกอบสร้างขึ้นมา เมื่อนำมาเชื่อมโยงตามแนวคิดทฤษฎีของ Peter Berger และ ThmasLackmann (1986) ที่มองว่าโลกนอกจะถูกประกอบสร้างความเป็นจริงแล้ว โลกอีกด้านหนึ่งก็ถูกประกอบสร้างทางความหมาย หรือโลกแห่งความหมาย (World of Meaning) คือ ความรู้ (Knowledge) ที่เราได้รับมาเพียงบางส่วนจากโลกแห่งความเป็นจริง เนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถหาความแน่นอนจากความเป็นจริงที่อยู่รอบ ๆ ตัวได้ มนุษย์จึงต้องสร้างโลกแห่งความหมายขึ้นเพื่อที่จะกำหนดและอธิบายความเป็นจริงตามธรรมชาติ โดยความหมายที่ได้นี้ก็คือ ความรู้ในเรื่อง ๆ หนึ่ง และเมื่อความรู้สะสมมากขึ้นเรื่อย ๆ ก็กลายเป็นคลังความรู้ (Stock of Knowledge) ขึ้น และมนุษย์ก็จะสามารถแสดงหรือกระทำในเรื่องที่ตนเคยมีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ ได้อย่างเคยชินในชีวิตประจำวัน จนโลกแห่งความหมายนั้นกลายเป็น “ความเป็นจริงทางสังคม” ในที่สุด (พิมพร สุนทรวิริกุล. 2551 : 39)

การประกอบสร้างพื้นที่เชิงนิเวศจึงมีทั้งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริงบนโลกและธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างจากจินตนาการเปรียบเทียบกับโลกแห่งความหมาย เพราะระบบจินตนาการมักถูกเชื่อมโยงกับธรรมชาติที่มีอยู่จริงรวมถึงคติความเชื่อต่าง ๆ ที่สังคมกำหนดขึ้น และเมื่อนำเข้าสู่การวิเคราะห์พื้นที่เชิงนิเวศในวรรณกรรมอีสานแนวมหัตตจรยัต จึงต้องทำความเข้าใจโครงสร้างของระบบพื้นที่เชิงนิเวศในวรรณกรรมอีสานแนวมหัตตจรยัตเสียก่อน ซึ่งผู้วิจัยได้พบว่าวรรณกรรมอีสานนอกจากจะอ้างอิงโครงสร้างระบบนิเวศแบบพุทธแล้ว ยังปรากฏโครงสร้างเฉพาะที่เกิดขึ้นในวรรณกรรมอีสานแนวมหัตตจรยัตคือโครงสร้างพื้นที่เชิงนิเวศแบบดั้งเดิม จะเห็นจากแผนภูมิดังนี้

โครงสร้างของจักรวาลทัศน์แบบดั้งเดิมในวรรณกรรมอีสานแนวมหิศจรรยตามแผนภูมิดังกล่าวแสดงถึงระบบความเข้าใจต่อพื้นที่ของคนอีสานยุคโบราณซึ่งมีลักษณะคู่ตรงข้ามแต่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างสองพื้นที่โดยแนวคิดด้านบุญกรรม (กรรมดี/กรรมชั่ว) ผู้สร้าง (เมืองฟ้า) และ ผู้ถูกสร้าง (เมืองลุ่ม) รวมถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของทั้งสองพื้นที่ที่ถูกสร้างในลักษณะคู่ตรงข้ามไม่ว่าจะเป็นลักษณะของพืชพรรณ และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างนี้ ประมวล พิมพ์เสน (2545) ได้อธิบายระบบความสัมพันธ์ของ เมืองฟ้า (สวรค์) และ เมืองลุ่ม (โลก) ในจักรวาลทัศน์แบบดั้งเดิม ไว้ว่า คนอยู่เมืองลุ่มเมื่อทำดีตายไปก็จะเป็นแกนอยู่เมืองฟ้า แต่ถ้าทำชั่วไว้มาก ตายไปจะเป็นผีตาแฮกอยู่เมืองลุ่มเหมือนเดิม

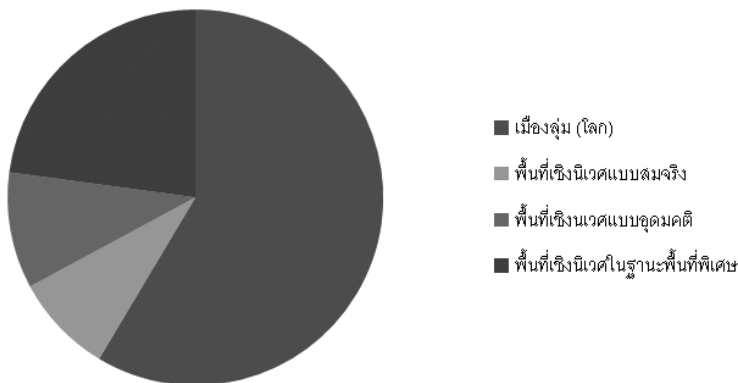
เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับแนวความคิดจักรวาลทัศน์แบบพุทธจะเห็นว่ามี ความแตกต่างกัน จะเห็นได้จากแผนภูมินี้พบว่าจักรวาลทัศน์แบบพุทธมีความซับซ้อนกว่า ด้วยความแตกต่างนี้เองที่ทำให้ระบบคิดเกี่ยวกับพื้นที่ในวรรณกรรมอีสานแนวมหิศจรรยมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

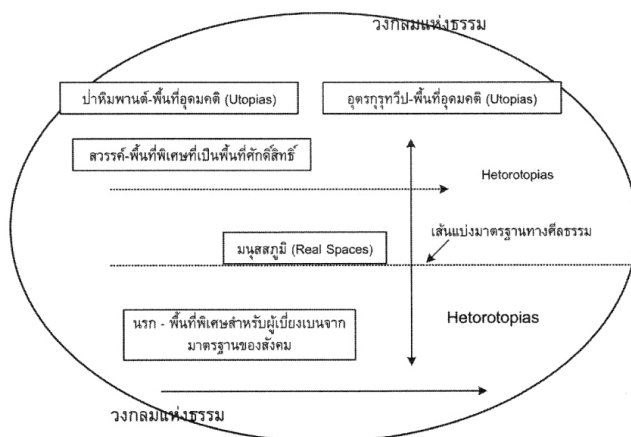
ฉะนั้นความเข้าใจในแง่ของการประกอบสร้างพื้นที่เชิงนิเวศในวรรณกรรมอีสานประเภทนิทานแนวมหัศจรรย์จึงมีความเฉพาะและความแตกต่าง ซึ่งจะทำให้จักรวาลทัศน์ในแนวคิดแบบดั้งเดิมที่พบในวรรณกรรมอีสานแนวมหัศจรรย์นั้นจะไม่มีการอธิบายลักษณะทางกายภาพของพื้นที่อย่างสวรงค์ หรือ นรกขุมเหมือนระบบจักรวาลทัศน์แบบพุทธ เป็นการกล่าวไว้เพียงสั้น ๆ หรือบางครั้งอาจกล่าวถึงว่าเป็นพื้นที่รองรับผลของกรรมบุญหรือบาป เท่านั้น

เมื่อพิจารณาพื้นที่เชิงนิเวศโดยจัดแบ่งตามลักษณะ พื้นที่เชิงนิเวศแบบสมจริง พื้นที่นิเวศแบบอุดมคติ และพื้นที่เชิงนิเวศในฐานะพื้นที่พิเศษ ก็จะพบว่าพื้นที่ทั้ง 3 แบบไม่ถูกแบ่งเป็นลำดับชั้นอย่างพื้นที่ตามโครงสร้างแบบพุทธ แต่จะถูกบรรจุให้อยู่ในพื้นที่เดียวกัน พื้นที่ดังกล่าวเรียกว่า “เมืองลุ่ม” (โลก) ตามแผนภูมิดังนี้

พื้นที่เมืองลุ่ม (โลก)

แผนภูมิดังกล่าวทำให้เห็นภาพของโลกและพื้นที่เชิงนิเวศทั้ง 3 แบบ มีขอบเขตและที่ตั้งอยู่เมืองลุ่ม (โลก) ทั้งหมด ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่ในแบบพุทธที่ ญาณ สักขพันธ์านนท์ (2556 : 172-173) ได้วิเคราะห์แนวคิดพื้นที่แบบพิเศษในวรรณกรรมไตรภูมิ คือ นรก สวรรค์ ป่าหิมพานต์อูตรกุรุทวีป และโลกพระศรีอารย์ โดยถูกนำเสนอให้เห็นเป็นแผนภูมิ ดังนี้

เมื่อเปรียบเทียบจากแผนภูมิทั้งแบบดั้งเดิมและแบบพุทธจะเห็นว่า มีความแตกต่างเป็นอย่างมาก โดยแบบพุทธนั้นพื้นที่แบบพิเศษจะมีสถานที่และที่ตั้งที่อยู่คนละพื้นที่ตามโครงสร้างของจักรวาลทัศน์ที่มีโครงสร้างเป็นระดับชั้นซึ่งแตกต่างจากแบบดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมอีสานแนวหัตถ์จรรยที่มีพื้นที่ในที่ตั้งเดียวกันเพียงแต่ถูกกำหนดจากขอบเขตและสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจในกระบวนการประกอบสร้างทั้งองค์ประกอบของธรรมชาติที่มีอยู่จริงและองค์ประกอบทางความหมายต่าง ๆ ที่ปะทะสังสรรค์ในขอบเขตที่เรียกว่า “พื้นที่เชิงนิเวศ” และทำให้เห็นถึงความสำคัญของระบบจินตนาการเกี่ยวกับระบบความคิดในการจัดการพื้นที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของคนโบราณที่ถูกประกอบสร้างผ่านตัวบทวรรณกรรมเชื่อมโยงมิติทางความเชื่อทางศาสนาและพัฒนาการทางความคิดที่มีต่อระบบธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการประกอบสร้างความหมายพื้นที่เชิงนิเวศกับระบบจักรวาลทัศน์ดั้งเดิมในวรรณกรรมอีสานประเภทนิทานแนวหัตถ์จรรย

วิธีดำเนินการวิจัย (Methods)

1. ขั้นตอนสำรวจและรวบรวมข้อมูล

1.1 สำรวจงานวิจัย บทความและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องพื้นที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมอีสาน ตลอดจนตัวบทวรรณกรรมอีสานที่มีลักษณะการกล่าวถึงพื้นที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.2 รวบรวมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า ในด้านวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ASLE (The Association for study of Literature and Environment), ทฤษฎีสัญวิทยาของ โรลิ่งด์บาร์ตส์, ระบบจักรวาลทัศน์แบบดั้งเดิม, แนวความคิดแบบคู่ตรงข้าม และแนวคิดพื้นที่ของ มิเชล ฟูโกต์และอองรี เลอแพบร์

1.3 รวบรวมคัดเลือกตัวบทวรรณกรรมที่ใช้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษา คือ ตัวบทวรรณกรรมอีสานลายลักษณ์อักษรประเภทนิทานแนวหัตถ์จรรยเรื่อง พญาคนคาก และ ผาแดง-นางไอ่ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยใช้ตัวอักษรอย่างมีแบบแผนในการเรียงร้อยถ้อยคำ

2. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 วิเคราะห์การประกอบสร้างพื้นที่เชิงนิเวศโดยใช้แนวคิดสัญวิทยาและแนวทางการศึกษาตามทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ มาพิจารณาองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในวรรณกรรมอีสานประเภทนิทานแนวมหัศจรรย์

3. ชั้นนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า

3.1 สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษา (Results)

ในวรรณกรรมอีสานแนวมหัศจรรย์ปรากฏโครงสร้างระบบจักรวาลทัศน์ที่มีความเป็นเฉพาะตัวขึ้น ซึ่งแตกต่างจากโครงสร้างจักรวาลทัศน์ในแบบพุทธดั้งที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในบทนำแล้วข้างต้น แต่ส่วนใหญ่เน้นจักรวาลทัศน์แบบดั้งเดิมและแบบพุทธดูเหมือนได้รับอิทธิพลของกันและกันในเนื้อหาของวรรณกรรมอีสานแนวมหัศจรรย์อยู่มาก แนวคิดดังกล่าวนี้ พิฑูร มลิวัลย์ (2545 : 51) มองว่า วรรณคดีท้องถิ่นอีสานมีจำนวนมากนิยมแบ่งเป็น 2 แบบ ได้แก่ ทางโลกและทางธรรม โดยเฉพาะในส่วนวรรณคดีที่เกี่ยวกับชาวบ้าน ชาวเมือง ประวัติศาสตร์ โบราณนิทาน ที่เรียกว่าวรรณคดีทางโลก เป็นวรรณคดีที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาทั้งสิ้น

จักรวาลทัศน์แบบดั้งเดิมนั้นเกิดขึ้นจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานที่เชื่อว่า ผีฟ้าหรือผีที่อยู่บนฟ้า เป็นผีที่ได้สร้างสมบารมีคุณความดีไว้มาก จึงได้ไปเกิดอยู่เมืองฟ้า ซึ่งเรียกว่า “แกน” ยศ ของแกนนั้นก็ขึ้นอยู่กับบุญที่สร้างไว้ในเมืองมนุษย์ และเมื่อพระพุทธรูปศาสนาแพร่เข้ามาถึงชาวอีสาน ความเชื่อเรื่องผีที่อยู่บนฟ้าจึงมีเพิ่มมากขึ้น นอกจากแกนต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วก็มีเทวดา พระอินทร์ พระพรหม เพิ่มเติมเข้ามา

ความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับแกนของชาวอีสานมีความคล้ายกันมากกับความเชื่อเรื่องแกนที่เกี่ยวข้องในระบบจักรวาลทัศน์ของ “คนไท” ที่เชื่อว่า โลกหรือเมืองลุ่ม เกิดจากสองผู้เฒ่าที่ชื่อว่า ปูเอย ยาเอย ถูกขับไล่ลงมาจากเมืองแกน (เมืองฟ้า) เพราะมีหน้าตาที่แปลกประหลาด เมื่อทั้งสองลงมายังเมืองลุ่ม (โลก) ซึ่งเต็มไปด้วยน้ำและความว่างเปล่า ทั้งสองจึงก้าวเดินไปบนฟองน้ำ ทำให้ฟองน้ำกลายเป็นพื้นดินขึ้นมา กลายเป็นที่อยู่อาศัยและสร้างสรรพชีวิตและผู้คน

(ปฐม หงส์สุวรรณ. 2556 : 114)

ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลทัศน์แบบดั้งเดิมของคนอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานแนวมหัศจรรย์ จึงเกิดขึ้นจากระบบคิดของคนในพื้นที่ ประกอบสร้างเข้ากับสภาพแวดล้อมทั้งด้านกายภาพที่มีอยู่จริงและระบบจินตนาการขึ้นมา ผูกโยงเข้ากับระบบความเชื่อเรื่องการทำดีทำชั่ว นั่นก็คือความเชื่อเรื่อง “กรรม” ตามแบบศาสนาพุทธ เมืองฟ้ากลายเป็นที่รองรับการกระทำดีส่วนเมืองลุ่ม (โลก) เป็นที่รองรับการกระทำดีและไม่ดีเพื่อให้ผู้คนได้มีโอกาสขึ้นไปอยู่เมืองฟ้าเป็นแดน เมื่อพิจารณาตามแนวความคิดพื้นที่เชิงนิเวศจะเห็นได้ว่าเป็นการประกอบสร้างแบบคู่ตรงข้ามที่พยายามทำให้พื้นที่ทั้งสองแตกต่างกันออกไป ขณะเดียวกันก็สร้างจุดเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเอาไว้ระหว่างทั้งสองพื้นที่ วรรณกรรมที่นำเสนอการประกอบสร้างพื้นที่เชิงนิเวศ เมืองฟ้า และ เมืองลุ่ม เอาไว้อย่างชัดเจนน่าสนใจปรากฏในวรรณกรรม เรื่อง พญาคันคาก

เรื่อง พญาคันคาก กล่าวถึงเมืองฟ้าซึ่งเป็นที่อยู่ของแดน และเมืองลุ่มที่เป็นที่อยู่ของมนุษย์และสรรพสัตว์นานาชนิดรวมไปถึงธรรมชาติและสิ่งแวดลอม พญาคันคากนั้นเกิดมามีรูปร่างและผิวหนังเป็นคางคกหรือคันคากในภาษาอีสาน แต่ด้วยบุญบารมีในฐานะเป็นโพธิสัตว์ที่จะไปเกิดเป็นพระพุทธเจ้า คนเมืองลุ่มจึงเลื่อมใสศรัทธาพญาคันคาก พญาแฉ่งล่วงรู้ว่าคนเมืองลุ่มลดความนับถือในพญาแฉ่งและหันไปเชื่อฟังพญาคันคากมากกว่า ตน พญาแฉ่งจึงไม่ให้พญาคันคากขึ้นไปเล่นน้ำ ณ เมืองแฉ่ง ทำให้เมืองลุ่มเกิดความแห้งแล้งเพราะฝนไม่ตกตามฤดูกาล พญาคันคากและพญาแฉ่งสู้รบกันที่สุดในที่สุด

การประกอบสร้างแบบคู่ตรงข้ามในเรื่อง พญาคันคาก เป็นแบบคู่ตรงข้ามก็จริง แต่เป็นไปในลักษณะคู่ตรงข้ามทางกายภาพของพื้นที่ โดยสัมพันธ์กันในเชิงสภาวะแวดล้อมเชิงนิเวศซึ่งจะเห็นในเนื้อหาถูกประกอบสร้าง ดังนี้

เมืองฟ้า

“อันว่ากณณนั้นมีสะพั่งวังใหญ่พระเอย คุงคากาสะกว้างสะพั่งน้ำใหญ่หลวง เมืองพญาแฉ่งมียอดดอยสูงพูน ดอยนั้น ชื่อว่าเขายุดันธรแท้เมืองแฉ่งตั้งอยู่ จึงแล้ว คุงคามืออยู่ หันแฉ่งเจ้าฮักษา พระเอย อันว่า เขาสัตตะบัวระพันธ้ออมเขาเสมรุเจ็ดชอบ จึงแล้ว ลำเลี่ยนกันต่อขึ้นเสมอด้ามลูกแคน พระเอย อันว่า เขาสุเมรุสูงได้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ จึงแล้ว กินของทิพย์เที่ยงแท้เหลือล้นอนนกง พระเอย ดอยสัตตะบัวระพันธ้อกหนึ่งนั้นสูง ถ่องเขาเสมรุ สถานเพียงงามฮาบเสมอยาวกว้าง ที่นั้น พญาแฉ่งเจ้าเสวยเมืองทรงแท่น

ครองนั่งสร้างดอยกว้างยอดสูง เสวยสุขอยู่เทิงแมนเมืองจาทุมแพ่ ดอยอันหนึ่งนั้นสูงถ่องจา
ตุ่ม พญาแถนหลวงอยู่เสวยเมืองนั้น อันว่ากกฝนนั้นสะคุงคาแถนเก จิงแล้ว แณกก็ตกแต่ง
ให้เป็นน้ำห่าฝนพระเออย”

(พญาคันคาก. 2513 : 23)

จะเห็นได้ว่าเมืองฟ้าตามเนื้อหาดังกล่าวจะถูกประกอบสร้างผ่านลักษณะทาง
กายภาพของพื้นที่ เช่นการกล่าวถึงภูเขา “ยูคันธร” ซึ่งเป็นที่อยู่ของแถน การอธิบายถึง
ลักษณะทางกายภาพของ “ภูเขาสี่ตตะบั่วระพันธ์” ไว้ได้อย่างละเอียดเห็นภาพว่ามีลักษณะ
“ลำเลียงกันต่อขึ้นเสมอด้ามลูกแคน” คือมีลักษณะสูงเสมอเท่ากัน และเมืองฟ้าที่กล่าว
มานี้ยังเต็มไปด้วย “ของทิพย์” ที่สามารถนึกคิดได้ตามใจ ปราถนา “กินของทิพย์เที่ยงแท้
เหลือล้นอนกนอง” ที่สำคัญนั้นเมืองฟ้าถูกประกอบสร้างให้มีความสัมพันธ์กับเมืองลุ่ม
(โลก) โดยใช้ความสัมพันธ์เชิงนิเวศอย่าง “ฝน” เข้ามาเกี่ยวข้อง “อันว่ากกฝนนั้นสะคุงคา
แถนเก จิงแล้ว แณกก็ตกแต่งให้เป็นน้ำห่าฝนพระเออย”

ความสัมพันธ์ระหว่างสองพื้นที่ คือ เมืองฟ้า-เมืองลุ่ม เน้นความสำคัญต่อระบบ
นิเวศเป็นหลัก เมื่อไรที่ “ฝน” จากเมืองฟ้าตกตามฤดูกาล เมืองลุ่มก็จะมีอุดมสมบูรณ์
นอกจากความอุดมสมบูรณ์จากเมืองฟ้าแล้วเมืองลุ่มยังถูกประกอบสร้างด้วยศีลธรรมของ
คนที่มีส่วนทำให้เมืองลุ่มเป็นพื้นที่เชิงนิเวศที่สมบูรณ์แบบเทียบได้อย่างเมืองฟ้า

เมืองลุ่ม

“อันแต่ ปฐพีพื้นเมืองคนโลกลุ่ม เหาณี เขาก็สนุกอยู่สร้างบุญท้าวเหลือมจ่า
นั้นแล้ว เตียรดาตลันฝูงหมู่ชายเชิงวางนาเพียงบ่ไก่อเป็นเฮื้อ กินแต่เข้าทิพย์ล้วนในทวีปชุม
ภู ยูเกษิมสุขตั้งสวรรคเมืองฟ้าเตียรดาตลันฝูงหมู่คนญิง เขาก็วางหลาในบ่เข็ญยองฝ้าย
นุ่งแต่ผ้าทิพย์ล้วนผืนประเสริฐลึงลาย ทงอาภรณ์ทิพย์มายกันแลงเข้า สาลี่เข้าขวางามอ้วน
อ่อน ไปและน้ำพื้นด้มแต่งกิน บ่มีได้เดือดฮ้อนเหมือนดังคราหลัง ยูสำบายสุขตั้งเมืองสวรรค
ฟ้า อยู่ทางทงศีลห้าฮักษาศีลแปด คนบาปในโลกล้นบั้นบ่มี เจ้าเอย คนค่อมเปี้ยชี้ลักขโมย
โจร ในโลกกาบ่ห่อนมีเสมอหน้า มีแต่คนดีล้วนใจบุญนักปราชญ์ ทงสืบสร้างศีลแก้วแต่ง
ทาน บ่มีคนห่อนทุกข์ยากไ้จนขมอดอนาธา เอือนชานสังบ่มีเสมอหน้า

ต้นกาลพิกล้ำบังเกิดการเมือง บมีเคื่องกะใจสั่งหมูจั่วควายข้าง ในนครกว้างจั่วควายปดปอย บได้เป็นทาสซ่อยใช้เซ็นเข้าแกไถ เปิดไถฮ้างฝูงหมู่หมาแมว เล่นอยู่ในดงดอนบ่เบียนกันแท้ แดนไผเว่นแดนมันปันเขต กากับนกเค้าเป็นแก้วเสี้ยวแพง แมวหมูเ็นแวริงบังเบียด สัตว์ได้เป็นเสี้ยวแก้วกันแท้เพื่อนสหาย แท้แล้ว ยูทางทงสุลันคนบุญทั้งทวีป ก็เพื่อพระบาทเจ้าบุญกว้างสั่งสอน เว้าง่ายแท้เหมือนฮ่วมในอุทร สอนอันใดงายตายเชื่อฟังบมีคือ คือตั้งเฮาเบ็ดพันไวลายาวเบ็ดให้ชื่อ คือเหลาลูกหน้าแก้งเบ็ดไว้บึงอันนั้นแล้ว มีแต่ซื่อคั้งนึ่งสายบรรทัด บมีเอียงมีแต่คนมีบุญเกิดตามเมืองบ้าน คนบุญหลายลันในเมืองยวดยิ่ง จึงแล้ว ยูสนุกสืบสร้างศีลแก้วแต่งทาน ของทิพย์ลั่นอนันต์เนกเหลือหลาย ยินส่วยคำสุขทั่วกันเสมอหน้า แท้แล้ว”

(พญาคันคาก. 2513 : 19)

จะเห็นได้ว่า เมืองลุ่ม (โลก) ถูกประกอบสร้างแบบคู่ตรงข้ามเชิงระดับชั้น องค์ประกอบของระบบนิเวศในเมืองลุ่มจะกล่าวถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริงเป็นหลัก เช่นการกล่าวถึงสรรพสัตว์ต่าง ๆ ที่มีอยู่จริงบนโลกแต่เป็นการกล่าวถึงในลักษณะเกินจริงเหนือจริง คือ “เปิดไถฮ้างฝูงหมู่หมาแมว เล่นอยู่ในดงดอนบ่เบียนกันแท้ แดนไผเว่นแดนมันปันเขต กากับนกเค้าเป็นแก้วเสี้ยวแพง แมวหมูเ็นแวริงบังเบียด สัตว์ได้เป็นเสี้ยวแก้วกันแท้เพื่อนสหาย แท้แล้ว” จะเห็นว่าสัตว์ต่างสายพันธุ์จะสามารถเป็นมิตรต่อกันได้ ไม่เบียดเบียนต่อกัน และเมืองลุ่มยังประกอบสร้างผ่านศีลธรรมของผู้คนในเมืองลุ่ม ทำให้พื้นที่ศักดิ์เท่าเทียมกับเมืองฟ้า ซึ่งจะเห็นได้จากการเสพย์ของทิพย์เยี่ยงเมืองสวรรค์ “กินแต่เข้าทิพย์ล้วนในทวีปชุมภู ยูเกษิมสุขดั่งสวรรค์เมืองฟ้าเตียรตาดลันฝูงหมู่คนญิง เขากี่วางหลาในบ่เหนียวของฝ้าย นุ่งแต่ผ้าทิพย์ล้วนผืนประเสริฐลึงลาย ทงอาภรณ์ทิพย์ม่ายกันแลงเข้า” ความแตกต่างแบบคู่ตรงข้ามในลักษณะชั้น สูง/ต่ำ มีแนวความคิดในทางมานุษยวิทยานั้นได้ศึกษาความเป็นไปในสังคมเผ่าหรือสังคมดั้งเดิม เพื่อเข้าใจถึงแบบแผนเบื้องต้นที่มนุษย์ใช้ในการจัดตั้งสังคมและอารักรักษาไว้ให้อยู่รอด เช่น แบบแผนการแบ่งแยกสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นคู่ตรงข้าม (อาทิ ดี/ชั่ว สูง/ต่ำ ปกติ/ผิดแปลก) แบบแผนการสร้างความหมายนามธรรมให้แก่สรรพสิ่งรอบตัว นัยยะทางมานุษยวิทยาในวรรณกรรมก็คือร่องรอยของความผูกพันของมนุษย์ที่มีต่อแบบแผนดั้งเดิมทางสังคมเหล่านี้

(นพพร ประชากุล. 2552 : 25)

การประกอบสร้างพื้นที่แบบคู่ตรงข้ามนี้ มักมีผลกระทบต่อกันโดยตรง อย่างที่ปรากฏกับ เมืองฟ้า – เมืองลุ่ม ในเรื่อง พญาคันคาก เมื่อแกนให้พญานาคขึ้นไปเล่นน้ำบนเมืองฟ้าจึงทำให้เกิดฝนที่ตกมายังเมืองลุ่มนั่นเอง

“อันแต่ขงเขตกำพญานาคกงสมุท เมื่อถึงแกนชูปีจิงแท้ แถนก็ตกแต่งให้พญานาคทั้งหลาย ไปลอนสะคุงคาคิตทางเหินหลัน นาคจึงติดก้อนน้ำสะใหญ่พระคุงคา ภาพังลงท่อกุดยอแท้ อันว่า ลมแข็งกำชูเอาอุ่มแกว่ง เลยเล่าดำถือก้อนผาลันเหลียมเสมรุ ก็จิงกะจัดแตกฟงไปทั่วซุมภู เป็นหมากเห็บทั่วทะเลงในฟ้า ลมหอบอุมกวัดแกว่งไปมา เลยละลายเป็นอาโปหลังไหลตกย่อย จึงเป็นอุทกทั้งน้ำนองเหินอาเยศ ลมได้อุมหอบน้ำเหนือพื้นเมฆพะโยม ผูกหมู่คนชาวซุมภูเ็นว่า “ฝน” จิงแท้ คั้นว่า ก้อนน้ำต้องฟาดเลียมเขาเสมรุ เมื่อใด ทม ๆ เสียงคิ่นเค็งเหินฟ้า เมโฆตั้งอุณหังเหินเมฆ อ้อนแผ่นพื้นลมต้องต้อยติ ในนภดลกว้างเวหาสองสิ่ง จิงแล้ว เ็นว่านางเทพไท้มะณีก้าวเมกขลา ยามเมื่อทม ๆ ก้องฝนลงฟ้ามืด ไปนั้น นางก็ถือน่วยแก้วผยองฟ่องแกว่งแหวนชมมายหลันในประเทศเวหา พุนเยอ คนจิงเ็นว่า นางเมกขลาแกว่งมะณิวัณแก้ว แสงขาวเหลื่อมเป็นพะกายย่อยหยาด คนจิงเ็นว่า ฟ้าแมบเหลื่อมเหินฟ้าออกแสง จิงมีอิสูรย์ท้าวจบลุทธิไตรเทพ ธนุ์นั้นเห็นเมกขลาแกว่งแก้วเหินฟ้าชื่นชม มั่นกียอเจือดได้ธนูหน้าแบ่นยิง เพื่อให้ถึกหน่วยแก้วชมมายเวหา แลเยอ เมกขลามองเห็นอิสูรย์มายชมยิงแก้ว ปืนธนูกำอิสูรย์เสียด หนีห่างไไกลจากมะณิโชติแก้วอิสูรน้อยมายชม ปืนก็ผ่นผยองลงมาลวดด่าไม้ อันว่า ในชมพูพื้นเมืองคนในโลก เาหนี เข้าจิงเ็นว่า ฟ้าผ่าไม่มีแท้เที่ยงจิง เจ้าเอย”

(พญาคันคาก. 2513 : 23-24)

ในทุก ๆ ปี แกนจะให้พญานาคขึ้นไปเล่นน้ำบนเมืองฟ้า โดยจะอธิบายผ่านเนื้อหาอย่างละเอียด “อันแต่ขงเขตกำพญานาคกงสมุท เมื่อถึงแกนชูปีจิงแท้ แถนก็ตกแต่งให้พญานาคทั้งหลาย ไปลอนสะคุงคาคิตทางเหินหลัน นาคจึงติดก้อนน้ำสะใหญ่พระคุงคา” ซึ่งเป็นวิธีการอธิบายสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติผ่านความเชื่อแบบดั้งเดิม นอกจากนี้ยังประกอบสร้างแนวคิดแบบพุทธในการเกิดฟ้าร้องฟ้าแลบอย่างนางเมขลาล่อแก้วและรามสูรขว้างขวาน โดยอธิบายไว้ว่า “เมื่อใด ทม ๆ เสียงคิ่นเค็งเหินฟ้า เมโฆตั้งอุณหังเหินเมฆ อ้อนแผ่นพื้นลมต้องต้อยติ ในนภดลกว้างเวหาสองสิ่ง จิงแล้ว เ็นว่านางเทพไท้มะณีก้าวเมกขลา” คือเมื่อใดที่มีเสียงฟ้าร้องนาง “เมกขลา” ก็จะเหาะออกมาพร้อมลูกแก้วส่องแสง

ประกายบนฟ้า “นางเมกขลาแก้วมะณีวันแก้ว แสงขาวเหลือมเป็นพะกายย้อยหยาด คนจึงเอนว่า ฟ้าแมบเหลือมเหนือฟ้าออกแสง” เมื่อฟ้าแลบที่เกิดจากนาง “เมกขลา” ท้าว “อิสริย์” จึงออกมาขวางขวางใส่ลูกแก้วของนางเมกขลา “จึงมีอิสริย์ท้าวจฤทธิไตรเพท ญานั้น เห็นเมกขลาแก้วแก้วเหนือฟ้าขึ้นชม มั่นก็ยอเจ็ดได้นูหน้าแบนยิง เพื่อให้ถึกหน่วยแก้วชมม่ายเวหา แลเยอ” การอธิบายการเกิดฝนฟ้าคะนองในครั้งนี้เป็นการประกอบสร้างทั้งแนวคิดแบบดั้งเดิม คือ แถน และ พญานาค ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม ส่วนนางเมกขลา และ รามสูร อันเป็นแนวคิดแบบพุทธ เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง เมืองฟ้า - เมืองลุ่ม จะเห็นจากการอธิบายไว้ว่า “อันว่า ในชมพูพื้นเมืองคนในโลก เหา็น เข้าจึงเอนว่า ฟ้าผ่าไม่มีแท้เที่ยงจึง เจ้าเอย”

การประกอบสร้างเมืองฟ้า - เมืองลุ่ม แบบคู่ตรงข้ามในแนว สูง - ต่ำ คือเป็นระดับขั้นแล้ว แต่ถึงกระนั้นทั้งสองพื้นที่ยังถูกเชื่อมโยงเข้าหากันด้วยการประกอบสร้างการเชื่อมต่อระหว่างสองพื้นที่ขึ้นมา นั่นคือการประกอบสร้าง “เครือข่ายภาค”

“พระจึงปองอาชญาให้พญานาคทั้งหลาย สูงงาแปงหนทางก่อหินคงฟ้า ภูจักเดินลำท้าวพิงคณาชาวปาด ให้เขามาช่วยค้ำคูณขึ้นฮอดถน ภูจักบอกให้ท้าวฝูงหมู่พญาครุฑ ฝูงเขาทางฤทธิแสงฮีบมาชูค้ำ มาคูณบันไดแก้วหินแลงแปงก่อ ให้ติดต่องตั้งคูณขึ้นฮอดถนนั้นแล้ว”

(พญาคันคาก. 2513 : 25)

จะเห็นว่าพญาคันคากสั่งให้ “คณาชาวปาด” (กบชนิดหนึ่ง) มาก่อมูลดินขึ้นไปเมืองถนโดยมีพญาครุฑช่วยขนหินศิลาแลง “หิงแลงแปงก่อ” ความน่าสนใจในการสร้าง “เครือข่ายภาค” ขึ้นไปยังเมืองถนนี้ ยังเป็นการอธิบายความเข้าใจต่อสรรพสัตว์โดยอธิบายผ่านความเข้าใจต่อระบบนิเวศว่าสัตว์ชนิดต่าง ๆ มีความสามารถในการดำรงชีวิตต่อระบบนิเวศอย่างเช่นตอนที่พญาคันคากตีสอมปลวกให้แตก เพื่อใช้น้ำลายของปลวกในการผสมหินศิลาแลงยึดเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อทำให้เครือข่ายภาคมั่นคงและเชื่อมต่อไปถึงเมืองถนได้

“เมื่อนั้น พระจึงมีอาชญาให้พญาหลวงครุฑใหญ่ สูงงาแปงหนทางช่วยนาโคพันจก ทยานเอาอุมหินแลงก้อนใหญ่ ติดต่องตั้งกันขึ้นฮอดถน เทียวเทอญ เมื่อนั้น ยาบๆ ย้ายฝูงหมู่พญาครุฑ เขาก็ก่แปงขั้วหลวงช่วยกันคูณขึ้น นาโคเจ้าแปงพันแผ่น หินก้อนล้านแปงขึ้นฮอดถน เมื่อนั้นพระบาทเจ้าพญาหลวงคันคาก พระจึงเอาไม้ค้อนไปตีจุ่มปวก เค็งคั้น

ฟ้าเสียงก้องสนั่นเนื่อง ปวกก็ยาบ ๆ ย้ายไหลออกบ่มีหลอ รัมมิกามากล้นทั่วทวีปชมพู
พุ่นเยอ เขากัชนดินคุณช่อยนาโคเจ้า”

(พญาคันคาก. 2513 : 26)

ความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้ามของเมืองฟ้า – เมืองลุ่ม ที่มีผลกระทบทางระบบนิเวศต่อกันแล้ว เมื่อพิจารณาจากการวิเคราะห์ที่ผ่านมาจะพบว่าการกระทำที่เกิดจากเมืองฟ้ามักส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในพื้นที่เมืองลุ่มอย่างชัดเจน จากการที่ถนนไม่ให้พญานาคขึ้นไปเล่นน้ำ ณ เมืองฟ้า ทำให้ฝนไม่ตกมายังเมืองลุ่ม (โลก) เกิดความแห้งแล้งของแหล่งน้ำต่าง ๆ จนทำให้บรรดาสรรพสัตว์ต่าง ๆ ในเมืองลุ่มอดตาย โดยเนื้อหาดังกล่าวถูกอธิบายไว้ในเรื่อง พญาคันคาก

กาลนั้น น้ำสมุทรเหือดแห้งเงินขาดเสียหมด นะทีหลวงบกขาดเห็นหัวเซ้ เกิดอัคคีลูกฮ้อนเป็นคว้นคองเมฆ ไปหากไหม้แม่น้ำทั้งไหม้แผ่นดิน เจ้าเอย คว้นทั่วเท่ามิดทิบจักรวาล สัพพะสัตว์มีเหลื่อมอดชิวังตายเสี่ยงเป็นอนตายฮ้อนปฐพีพื้นแผ่นดิน ทางทิศเหนือและใต้ไฟไหม้ดังเดียว คว้นมิดกุ่มเท่าทั่วธรณี เป็นแปวไฟเหือเอื้องในพื้นที่สัพพะสัตว์ของกรรมมุดมอด ขำเชือกฮ้อนเมืองบ้านต่างหลัง ก็เพื่อถนอยฟ้าคิดเคียดคองใจ แลนา จึงเกิดโกธาแข่งโลก คนภายใต้ เบื้องคิลาหมใหม่เป็นแปวฮ้อนเฮ้ง ไหม้ดินและพญาสุมค้อนหมู่ฮอน โลกได้เกิดเดือดฮ้อนเป็นยั้งไฟเผา คือตั้งคอคเตาฮางลวกลนคิงเนื้อ เหลือที่โลกากว้างเมืองคนทุกขโคก คนบาปไปไฟไหม้จุ่มจุม คือตั้งเฮาสุมโค้นฮอนยงก้างไฮ้ ไหม้ตั้งแต่ใต้แผ่นดินถึงท้าวฮอดบน สัตว์มีที่ซันแล่นฮ้อนไปมา เล่นไปหาญเขาห่างบึงหนองน้ำ เล่นไปอาศัยถ้ำไปยังลนลวก ไฟปะลัยกัลป์โลกกว้างเป็นฮ้ายเกิดมี บ่คือไปเฮาต้มแกงกินหนึ่งอ่อม ยิ่งกว่าไฟธรรมดาโหดฮ้ายหลายแท้ชั่วโก แท้แล้ว”

(พญาคันคาก. 2513 : 20)

ความสัมพันธ์ในด้านเชิงนิเวศของทั้งสองพื้นที่ คือ เมืองฟ้า – เมืองลุ่ม ในเรื่องพญาคันคากนี้ ถือเป็นการประกอบสร้างความสัมพันธ์ทางระบบนิเวศ ซึ่งจะเห็นว่าเมื่อใดที่ฝนจากเมืองฟ้าตกตามฤดูกาล เมืองลุ่ม (โลก) ก็จะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณธัญญาหารต่าง ๆ มากมาย โดยในเรื่องพญาคันคากนี้จะถูกอธิบายผ่านฤดูกาลเพาะปลูก โดยพืชพาอาศัยฤดูกาลตามธรรมชาติ

(พญาคันคาก. 2513 : 46-47)

(พญาคันคาก. 2513 : 57)

จากเนื้อดังกล่าวจะพบว่าเมื่อคนในเมืองลุ่ม (โลก) “คนบังเกิดค่านแบ่งเล้าบั่น” หมายถึง คนเกียจคร้านในการเพาะปลูก ละเลยและไม่ใส่ใจจยงาน เม็ดข้าวที่เคยใหญ่โต

อุดมสมบูรณ์ก็เล็กลงไป “คนเล่ากุ่มเคียดฮ้ายพันเข้ามุ่นทะเลย แท้แล้ว ขนไปเทออกไว้วาง เสียกางป่า จิ้งกายเป็นกอยมันเผือกปางนั้นสืบมา กลายเป็นหัวมันอ่อนมันแข็งมันเลี่ยมก็มีทั้งเป็นมันอุ่มมันพัวเพิ่มดัง”

ผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของคนในเมืองลุ่มยังส่งผลให้ความสัมพันธ์ของทั้งสองพื้นที่ถูกตัดขาด อธิบายผ่านการทำลาย “เครือเขากาด” ของแถบที่มองว่ามนุษย์นั้นขาดศีลธรรมธรรม เกียรติร้ายในการทำมาหากิน ใช้อำนาจอิทธิฤทธิ์ของชาวแถบในการเข่นฆ่ากันให้เกิดต่อคนเมืองลุ่ม ถูกอธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่า

“อันว่า ภูธรท้าวพญาหลวงคันทาค ปางนั้น เลยเล่าหนทางเที่ยวฮอดแถบเลย แล้ว คนจึงขึ้นไปฟ้าเหียนมนต์สัพพะสิ่ง แถบใหญ่เจ้าสอนให้สู้ภัย นั้นแล้ว เขาเหียนจบเพทแล้วลงมาแข่งขนาด บังเกิดใจโทสฮ้ายพันข้าไขว่ขึ้น เจ้าเอย แม่นว่า ผูกท่อนท้าวพญาใหญ่ในชุมภู เขาก็ทงอาคมขู่พญาแข่งก่า เลยเล่ากุ่มพันข้ากันตายขาดไฟ เมืองแล้ว คนจึงมุดมอดเมี้ยนเสียเสียงคอบกัน เจ้าเอย ชาวเมืองบ้านตายกันจมจุ่ม ในเมื่อภูธรท้าวพญาหลวงคันทาคคองนั้น แถบจึงยิงธนูศิลป์เกื้อนเสียทะเลยม้าง จิงเล้ามรณาดเมี้ยนท้าวทวีปชุมพู มากแล้ว ก็จิงเป็นภูสูงอยู่ยังเดิวนี่ อันว่า ฮากเคือเขากาดนั้นเลยเล่าเป็นหนองใหญ่นั้น เขาเอียกชื่อหนองกะแสสืบมาเดิวนี่”

(พญาคันทาค. 2513 : 57)

การทำลาย “เครือเขากาด” ของแถบยังทำให้เกิด “หนองกะแส” ซึ่งเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิมว่า “แถบจึงยิงธนูศิลป์เกื้อนเสียทะเลยม้าง จิงเล้ามรณาดเมี้ยนท้าวทวีปชุมพู มากแล้ว ก็จิงเป็นภูสูงอยู่ยังเดิวนี่ อันว่า ฮากเคือเขากาดนั้นเลยเล่าเป็นหนองใหญ่นั้น เขาเอียกชื่อหนองกะแสสืบมาเดิวนี่” และหนองกะแส หรือ หนองแส ยังปรากฏในเรื่อง ผาแดง-นางไอ่ โดยประกอบสร้างผ่านพื้นที่เชิงนิเวศบนเมืองลุ่ม (โลก) แบบคู่ตรงข้าม สูง – ต่ำ เป็นการสร้างระดับชั้นและกล่าวถึงความสัมพันธ์ของทั้งสองพื้นที่ในความเชื่อแบบดั้งเดิม

“ตั้งแต่	กฮากเหง้า	เถิงเท้าฮอดปลาย	เจ้าเฮย
ปางเมื่อ	หนองแสตั้ง	ภูสูงดินต่อ	กายพัน
	โลกได้เกิดขึ้น	ในพื้นที่สูงเอื้อง	นั้นแล้ว”
	บัดนี้จักกล่าว	หนองแสเจ้าลงมาตั้งแต่ง	

เพื่อนได้	จัดแต่งสร้าง	ปางเล่าก่อนหลัง
อันแต่	ในต้นเค้า	ปฐมเก่าเป็นมา
	เมืองพญาแลน	ฝ่ายเหนือแบ่งสร้าง
	มาทางใต้	พญาขอมปูนแต่ง
	จัดแจ้งบ้าน	การสร้างให้ยุ่งเหยิง แท้แล้ว”

(ผาแดง นางไอ่. มปป: 1-2)

แนวความคิดจักรวาลทัศน์ดั้งเดิมในวรรณกรรมอีสานแนวมหัศจรรย์ปรากฏในสองเรื่อง คือ พญาคันคาก และผาแดง นางไอ่ โดยเรื่อง พญาคันคากนั้นจะมีการอธิบายเกี่ยวกับ เมืองฟ้า - เมืองลุ่มไว้ได้อย่างละเอียดชัดเจน ส่วนในเรื่อง ผาแดง-นางไอ่ จะอธิบายเป็นต้นเค้าของเรื่องว่าในพื้นที่อย่างเมืองลุ่มเกิดหนองแสได้อย่างไร และนำไปสู่มูลเหตุของเรื่องทั้งหมดอีกด้วย จะเห็นว่าจักรวาลทัศน์แบบดั้งเดิมนั้นแตกต่างกับแบบพุทธอย่างชัดเจน คือมีระดับชั้นที่ไม่ซับซ้อนเท่ากับจักรวาลทัศน์แบบพุทธ แต่กระนั้นแล้วความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ ก็มีแนวคิดแบบคิดแบบพุทธปะปนอยู่ด้วยเช่นกันโดยจะเห็นจากวรรณกรรมเรื่อง พญาคันคากปรากฏทั้งพระอินทร์และเทวดาอารักษ์ต่างๆ ตามคติความเชื่อแบบพุทธเข้ามาปะปนอยู่ด้วย เช่นเดียวกับในวรรณกรรมเรื่อง ผาแดง-นางไอ่ ที่พระอินทร์นั้นอาศัยอยู่เมืองฟ้าในระดับเดียวกันกับแกน แต่โครงสร้างระบบจักรวาลทัศน์นั้นกลับเป็นแบบดั้งเดิม คือ เมืองฟ้ากับเมืองลุ่ม โดยมีเพียงตัวละครตามความเชื่อแบบพุทธเท่านั้นที่ถูกนำเข้ามาประกอบสร้างให้อยู่ในพื้นที่ได้อย่างกลมกลืน

สรุปผลและอภิปรายผล

การประกอบสร้างพื้นที่เชิงนิเวศแบบคู่ตรงข้ามในวรรณกรรมอีสานแนวมหัศจรรย์ที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่อง พญาคันคาก และ ผาแดง-นางไอ่ จะพบว่าในว่าการพื้นที่เชิงนิเวศ หมายถึง พื้นที่ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งจะเห็นได้ว่าพื้นที่เชิงนิเวศระหว่าง เมืองฟ้า และ เมืองลุ่ม ในวรรณกรรม เรื่อง พญาคันคาก จะถูกประกอบสร้างผ่านสองระบบคิด คือ พื้นที่จินตนาการกับพื้นที่ความเป็นจริง โดยองค์ประกอบของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่เชิงนิเวศในเมืองฟ้าหรือเมืองแกนนั้นจะถูกประกอบสร้างจากระบบจินตนาการ แตกต่างจากพื้นที่อย่างเมืองลุ่มที่ถูกประกอบ

สร้างด้วยองค์ประกอบธรรมชาติที่มีอยู่จริงบนโลก อันเป็นลักษณะของแนวความคิดแบบ
คู่ตรงข้ามเป็นระดับชั้น สูง-ต่ำ ซึ่งแนวความคิดคู่ตรงข้ามยังสามารถทำความเข้าใจถึงความ
สัมพันธ์ของระบบพื้นที่อย่าง เมืองฟ้า-เมืองลุ่ม อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์เชิงฤดูกาล
สภาวะแวดล้อม รวมไปถึงผลกระทบทางระบบนิเวศที่ทั้งสองพื้นที่มีต่อกัน ซึ่งปรากฏใน
วรรณกรรมเรื่อง ผาแดง-นางไอ่ ที่ได้อธิบายการเกิด “หนองแส” ว่าเกิดจากแกนได้ทำลาย
“เครีเขากาด” จึงทำให้เกิดหนองน้ำขนาดใหญ่ขึ้นในเมืองลุ่ม ระบบพื้นที่เชิงนิเวศแบบ
ดั้งเดิมในวรรณกรรมอีสานแนวมหัทธจรยจึงมีวิธีการประกอบสร้างแบบคู่ตรงข้ามเป็น
ระดับชั้นและเชื่อมโยงเข้ากับองค์ความรู้ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีระบบคติความ
เชื่อแบบดั้งเดิมและแบบพุทธประกอบสร้างขึ้นเป็นพื้นที่เชิงนิเวศได้อย่างมีระเบียบ
แบบแผนสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศที่ว่าด้วยธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมเป็นหลักสำคัญ

เอกสารอ้างอิง

- เอกพล เกียรติถาวร. (2551). การประกอบสร้างความจริงในข่าวเกี่ยวกับเพศและ
ของหนังสือพิมพ์ไทย. ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวารสารสนเทศ,
คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (ม.ป.ป.) วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานล้านช้าง. อุบลราชธานี :
โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. (2548) อ่านไม่เอาเรื่อง รวมบทความวรรณกรรมศึกษาและ
บทวิจารณ์วรรณกรรมไทยและเทศ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : คบไฟ.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2552). พื้นที่ อำนาจ และวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนบริเวณ
พรมแดนกัมพูชา-ลาว ภายใต้กระแสพัฒนาอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขง. วิทยานิพนธ์.
ปร.ด. ภาษาไทย. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). สันนิษฐาน โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยมกับการ
ศึกษารัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ : วิชาษา.
- _____. (2554) วรรณกรรมพัฒนา อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็น
อื่น. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : วิชาษา.
- ธวัช ปุณโณทก. (2525). วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

เจียรชาย อักษรดิษฐ์. (2552). **ตำนานพระเจ้าเลียบโลก การศึกษาพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ภูมินาม ตำนาน ผู้คน**. กรุงเทพฯ : ชารปัญญา.

ธัญญาสังขพันธ์ชานนท์. (2552). **วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ : วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมไทย**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ด. สาขาวิชาภาษาไทย. พิษณุโลก:มหาวิทยาลัยนเรศวร.

_____. (2556). **วรรณคดีสีเขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ : นาคร.

นพพร ประชากุล. (2552). **ยกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : อ่าน.

_____. (2552). **ยกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : อ่าน.

บุญเกิด รัตนแสง. (2536). **วรรณกรรมท้องถิ่น ท035**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

ประมวล พิมพ์เสน. (2545). **ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน**. ของแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์.

ปฐม หงส์สุวรรณ. (2556). **นานมาแล้วมีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (2551). **หลวงพระบางเมืองมรดกโลก:พื้นที่พิธีกรรมและการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ในกระแสโลกาภิวัตน์**. วิทยานิพนธ์.ป.ร.ด. ภาษาไทย. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุกัญญา สุฉายา. (2543). **วรรณกรรมท้องถิ่นพินิจ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภางค์ จันทวานิช. (2555). **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิจิตร ว่องวารีทิพย์. (2550). **การจารึกความทรงจำของท้องถิ่น:สิ่งที่ปรากฏในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์**. ใน: อนุชา ทิรคา นนท์. **พื้นที่และมุมมองเรื่องของไทยถึงสากล**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระอริยานุวัตรเขมจารี (2513). **พญาคันคาก**. มหาสารคาม : ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือวัดมหาชัย.

_____. (2524). **ผาแดง นางไอ่**. มหาสารคาม : ภาควิชาภาษาไทยและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.